
<https://doi.org/10.15407/fd2020.02.037>
УДК 1 (091)

Віталій ТУРЕНКО, кандидат філософських наук,
молодший науковий співробітник філософського факультету,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
01003, Київ, Володимирська, 60
e-mail: vitali_turenko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-0572-9119>

CLASSICAL RECEPTION STUDIES: від філософських текстів до практики

У статті зроблено спробу висвітлити роль та значення нового наукового напрямку classical reception studies в контексті досліджень античної філософії. Автор зауважує, що цей напрямок може проявляти себе як реконцептуалізація антикознавства, тобто бути міждисциплінарною галуззю, в центрі уваги якої — дослідження рецепції античності. При цьому об'єктом дослідження стають не лише здобутки філософської спадщини певного періоду, а й літературні, історичні та інші джерела. Обґрунтовано, що такий аспект функціонування classical reception studies важливий для здійснення ґрунтовних фундаментальних досліджень з історії української філософії. Доведено, що classical reception studies може бути специфічним історико-філософським методом у дослідженнях античної філософської спадщини, поряд з такими методами, як доксографія, раціональна та історична реконструкція тощо. Разом з тим виявлено, що в контексті classical reception studies античні філософські тексти можуть ставати основою для розв'язання сучасних глобальних або локальних проблем і питань людства (політичних, соціальних, культурних тощо).

Ключові слова: classical reception studies, дослідження рецепції античності, антична філософія, методи дослідження, прикладне антикознавство / applied Classics.

Класичні тексти не лише перекладаються,
а трансформуються відповідно до часу.

Ч. Мартиндейл

Дослідження античної філософії має фактично таку ж довгу історію, як саме явище філософії, адже ще Демокрит був автором трактату, присвяченого життю і доктрині Піфагора (див. ДК 68 А 33). Разом з тим слід відзначити, що досить часто до античної філософії ставляться як до такої, що була «досить давно». Це нібито нівелює необхідність її дослідження та

Цитування: Туренко, В. (2020). Classical reception studies: від філософських текстів до практики. *Філософська думка*, 2, 37—45. <https://doi.org/10.15407/fd2020.02.037>.

самого функціонування її впродовж історії. Втім, у науковому дискурсі час від часу виникають нові підходи до розуміння феноменів та явищ, які реконцептуалізують певну проблематику, роблячи її більш актуальною як для науковців, так і для широкого загалу.

В цьому контексті на особливу увагу заслуговує доволі новий науковий напрямок — *дослідження реценцій античності* (англ. classical reception studies), покликаний актуалізувати значущість античної спадщини — культури, науки, філософії — для сучасного світу. Напрацювання цього напрямку антикознавчих досліджень спонукають науковців по-новому подивитися на значення спадщини, зокрема філософської, як для сучасності, так і для історії людства загалом.

Методологічною основою цього наукового напрямку є:

- 1) рецептивна естетика Ганса Яуса;
- 2) концепт «смерті автора» Ролана Барта;
- 3) поняття «злиття горизонтів» Ганса-Георга Гадамера.

Залучення таких філософсько-літературознавчих методів передбачає міждисциплінарний характер дослідження реценцій античності. Classical reception studies не обмежуються лише філософським чи літературним надбанням античності, а охоплюють всю історичну спадщину цього періоду.

Слушним буде згадати перші фундаментальні дослідження у цьому напрямку. Це праці Гілберта Гаєта «Класична традиція: грецький та римський вплив на західну літературу» [Highet, 1949] та Роберта Болгара «Класична спадщина та її бенефіціари: від Каролінгів до кінця Ренесансу» [Volgar, 1954].

У теоретичному плані піонером classical reception studies вважають Чарльза Мартиндейла, який понад 25 років тому видав книгу «Повертаючи текст: латинська поезія та герменевтика реценції» [Martindale, 1993], де поміж іншим наголошує, що:

- класичні тексти не лише перекладаються, а трансформуються відповідно до часу;
- сучасні інтерпретації античних текстів не позбавлені попередніх реценцій [Martindale, 1993: p. 56].

Отже, на думку дослідника, по-перше, в процесі перекладу ми маємо звертати увагу не лише на особистість автора та специфіку національної традиції, але й на специфіку епохи. Переклад тексту, зокрема античного філософського твору, неможливий без розуміння історичного періоду, в якому він був здійснений. Тому можна говорити, що робота над новим перекладом — це не лише спроба зрозуміти автора певною мовою, а й дослідження того, як змінювалися переклади античних мислителів упродовж історії людства. По-друге, кожне дослідження античної спадщини, зокрема філософської, — це не лише авторське бачення, а й застосування напрацювань попередників.

Яскравим свідченням цього є нове і поки найповніше видання фрагментів докласичної філософської думки за редакцією Андре Лакса та Глена

Моста «Рання грецька філософія» [Laks, Most, 2016]. Це дев'ятитомне зібрання творів та свідчень про мислителів цього періоду античної цивілізації побудоване за іншим принципом, аніж ДК. Сучасні західні науковці Лакс і Мост (*дали* — *LM*) подають інформацію про кожного представника ранньої давньогрецької філософської думки у трьох змістових блоках: P (*persona*) — життя та діяльність; D (*doctrine*) — вчення, фрагменти, або цілі праці; R (*reception*) — подальша рецепція в античності.

На прикладі цієї збірки ми можемо впевнитися в тому, що «антична філософія загалом радикалізує проблемні моменти історико-філософської методології: по-перше, дуже незначна кількість текстів — ба навіть письмових фрагментів — досягає сучасності, по-друге, ці тексти мертвими мовами написали мислителі фундаментально іншої цивілізації. Ідеалізований образ класичної античності в гуманітаристиці XIX сторіччя у поєднанні з романтизованою «відчуженістю» від давньої греко-римської цивілізації надає підстави для виникнення новітніх інтерпретацій античної філософії в боротьбі з модерном. Історико-філософські методи дослідження в цьому випадку дискредитовані своєю модерною генезою в дискурсі наук про дух. Окреслена ситуація є виразом крайньої позиції філософського антикознавства, що її історик філософії може означити як ненаукову. На протилежному боці спектра — вузькоспеціалізована, узгоджена (принаймні добре ознайомена) з попередньою традицією читання текстів того чи іншого філософа та його сучасників позиція професійного історика філософії, що дискутує на теми, незрозумілі й нецікаві для будь-кого поза середовищем зазначених дискусій. Перенесення антично-філософських (і взагалі незручних антикознавчих) тем у сферу *cultural studies* чи дослідження рецепцій античності слугує запорукою дослідження, якого прямо не торкається описаний конфлікт. У такий спосіб дослідник-рецепціоніст отримує свободу від історико-філософської регламентованості, але й сам утримується від суто філософських міркувань про античну спадщину» [Погонченкова, 2017: с. 137].

Як бачимо, збірка LM являє собою фундаментальне дослідження, в якому спостерігаємо і висвітлення рецепцій античності в самому цьому періоді. Важливо, що зібрання LM охоплює ще більше осіб, аніж ДК, що передбачає аналіз рецепцій античності як у текстах давньогрецьких і давньоримських філософів, так і в письменників, драматургів, поетів, істориків і науковців (лікарів, астрономів). Відтак рецепція античних філософів стає не лише філософським, а й міждисциплінарним напрямком досліджень, що важливий не лише для істориків філософії, а й для класичних філологів, істориків, літературознавців, істориків науки тощо.

Тому, як слушно зауважує вітчизняна науковиця Олена Погонченкова: «Classical reception studies — широкий неоднозначний напрямок, що намагається увібрати в себе будь-яке дослідницьке звертання до античності: філологічне, соціологічне, мистецтвознавче, історичне, філософське тощо. Методологія, запропонована його прибічниками, виникає як реакція на

міждисциплінарні й методологічні конфлікти, що існують в антикознавчому просторі. Універсальність теорії має призвести до всебічної узгодженості й незаперечності серед досліджень античності» [Погонченкова, 2017: с. 136].

Запропонована модель дослідження рецепцій античності стала потужним поштовхом для подальших наукових розвідок, автори яких як підтримують цю модель, так і опонують їй. Серед найзначущіших новітніх студій можна виділити наукові напрацювання Чарльза Мартиндейла [Martindale, 1993], Лорни Гардвік і Кристофера Стрея [Hardwick, Stray, 2008], Саймона Голдгіла [Goldhill, 2011], Джефрі Ганта, Алдента Сміта і Фабіо Стока [Hunt, Smith, Stok, 2017], Едмунда Ричардсона [Richardson, 2018] та Маргарет Джонсон [Johnson, 2019].

Найбільш значущими для нас є перші дві праці, автори яких пропонують протилежні підходи до дослідження рецепцій античності, в тому числі й філософської спадщини.

Так, якщо Мартиндейл очолює «консервативний» напрямок *classical reception studies*, то Гардвік є новаторкою в контексті його «демократичного» вектора. На її думку, дослідження рецепцій античності має виявити, наскільки певні культурні чи загалом історичні артефакти античності можуть стати визначальними для культури, соціуму чи політики, ба більше, стати каталізаторами значущих подій. Через це можемо говорити, що для Гардвік дослідження рецепцій античності передбачає відповідь на питання, наскільки антична культура та філософія можуть бути важливими не лише для науковців — гуманітаріїв чи природознавців, а й загалом для суспільства в тій чи тій соціально-політичній ситуації. Тому в одній із праць дослідниця наводить такі можливі варіанти рецепцій, зокрема античної філософії:

- 1) акультурація — асиміляція в культурний контекст (через освіту, виховання, інколи через примус);
- 2) апропріація — використання стародавнього тексту або зображення для утвердження певних власних ідей чи практик;
- 3) гібрид — поєднання матеріалів класичних та інших культур;
- 4) втручання — приведення джерела до такого вигляду, що дає змогу ініціювати політичну, соціальну або естетичну критику суспільства, котре буде її сприймати.
- 5) переклад — з однієї мови на іншу. Може використовуватися метафорично як переклад між культурами, традиціями, школами [Hardwick, 2003: р. 9-10].

На цьому тлі в західній науці виникло таке явище, як *прикладне антикознавство* (англ. *applied Classics*). Як зауважують Ангелос Чаніотис, Аніка Кун та Кристина Кун, редактори фундаментальної монографії з цієї проблематики, «вислів “прикладна класика” (антикознавство. — *В.Т.*) найчастіше використовують у контексті викладання класичних мов, але, безумовно, це не все. Від ранньомодерного періоду історики культури, державні діячі, художники, поети, драматурги, композитори, вчені, пропагандисти, а зго-

дом і фахівці з реклами зверталися до класичної давнини, шукаючи в ній натхнення, а також парадигми, аргументи і паралелі, застосовні до тих чи тих аспектів сучасності. Прикладне антикознавство — немовби поза антикознавством» [Chaniotis, Kuhn, Kuhn, 2009: p. 3].

Відповідно, дослідження рецепцій античності відбувається не так на папері, як у реальному житті. В цьому контексті можна пригадати свідчення неоплатоніка Порфірія: імператор Галієн і його дружина Салоніна були прихильниками Плотина, і Плотин одного разу вирішив скористатися цією дружбою. У Кампанії було покинуте місто, де, як казали, колись мешкали філософи. Плотин запропонував відбудувати місто, запросити туди всіх членів його школи і встановити в місті закони Платона. Проте остаточно втілити цей задум так і не вдалося (див.: [Porph. Vit. Plot. 12]).

У цій ситуації є певна подвійність: з одного боку, рецепція платонівських ідей розпочинається вже за античної доби; з іншого боку, вона відбувається не лише у трактатах чи дослідженнях з платонівської філософії; певною мірою вона стає спробою втілення цих ідей у тогочасній соціально-політичній реальності.

Втім, у цьому контексті можна згадати працю А. Мекро «Прикладне антикознавство: застосування латини та греки в сучасному світі», згідно з якою прикладне антикознавство має розглядати античну спадщину не як минуле, а як сьогодення. Потенціал античних текстів і фрагментів важливий не лише для розуміння минулого, а й для досягнень і розвитку суспільства у теперішньому часі. Небезпідставно цей напрямок досліджень рецепцій античності викликає гостру критику. Це зумовлено тим, що від самих античних ідей та концептів залишаються назва та слова. Решта — здебільшого «нашарування» сьогодення [Masco, 1981: p. 73].

Тож можемо виявити такі недоліки досліджень рецепцій античності, як плаский історизм та крайній презентизм. Перший недолік полягає в тому, що історія стає простою послідовністю різних станів, кожен з яких потрібно описати в його відмінності від попереднього і наступного етапів. Тим самим заперечується внутрішня логіка розвитку. Другий недолік — у тому, що «майбутнє у своїх основних рисах подібне до теперішнього, і можна просто перенести сучасні реалії на той час, який ще не настав» [Даценко, 2019: с. 21].

Утім, більш стримане і менш радикальне розуміння дослідження рецепцій античності пропонує концепція іншого західного науковця Саймона Голдгіла. Він протиставляє себе і Мартиндейлу, і Гардвік, говорячи про цей напрямок як про міждисциплінарну галузь, що перегукується з філософією, історією, мистецтвознавством та літературознавством і стає досить схожою із *cultural studies*. Тому міждисциплінарність досліджень рецепцій античності для Голдгіла означає, що для ґрунтовного комплексного висвітлення певного питання недостатньо обмежуватися лише антикознавством. Необхідно залучати здобутки інших галузей наукового знання, насамперед соціально-гуманітарного.

Один з таких прикладів дослідження рецепцій античності в контексті античної філософії — праця за редакцією Брук Голмс та Вілсона Шейрина «Динамічне прочитання. Дослідження з рецепцій епікурейства». В цій науковій добірці приділено увагу не стільки відокремленню оригінального епікуреїзму від концепцій його наступників (зокрема ренесансних мислителів — Піко делла Мірандоли, Лоренцо Валли та ін.), скільки осмисленню того, як ключові ідеї та концепти цієї елліністичної школи вплинули на розвиток філософських текстів, художніх творів і взагалі на розвиток людства [Holmes, Shearin, 2012].

Зазначене вище може викликати практичне запитання: наскільки цей науковий напрямок здатен сприяти розвитку антикознавчих досліджень, особливо тих, що стосуються філософської спадщини цього періоду на вітчизняних теренах? На мою думку, дослідження рецепцій античності є достатньо перспективною галуззю для ґрунтовних наукових досліджень, оскільки антична філософська спадщина була у центрі рефлексій української філософії від киеворуських любомудрів до наших днів.

Слушною в цьому плані є думка Юрія Чорноморця: «Часто ті чи інші речі в українській філософській традиції є такими собі листочками на великому дереві філософії. Описуючи й пояснюючи ці листочки, дослідники вдаються до порівнянь їх між собою й уявляють собі їхні взаємини на гілці. Проте усіх гілок вони не бачать і не здогадуються, як вони ростуть від стовбура. Тож виходить цікава річ: якісь феномени пояснюють досить довго через різні гіпотези, коли треба просто знати, як цей листочок з'явився, де та прив'язка до дерева. Наприклад, учення Сковороди про три світи. Адже тут проста залежність від аналогічної теорії Максима Сповідника, викладеної в праці “Містагогія”. А Максим, своєю чергою, залежить від Прокла. Якщо ж ми досліджуємо коріння багатьох речей в українській філософії, знаючи греку й читаючи всі тексти, які тільки були написані грецькою, ми вільно говоритимемо про те, як (візьмемо ще один приклад) учення Володимира Шинкарука про віру, надію й любов знов-таки через кілька проміжних ланок сходять саме до античної філософії» [Баумейстер, Вестель, Звонська, 2012: с. 10].

Тож можна говорити про важливість вітчизняних наукових студій, присвячених дослідженням рецепцій античності взагалі і в історії української філософії зокрема. Саме останнє може допомогти ґрунтовніше й цілісніше осягнути специфіку формування та розвитку філософської традиції на теренах України.

Таким чином, проаналізувавши історію формування та розвитку, а також особливості і специфіку залучення *classical reception studies* у дослідження античної філософії, можемо зробити висновок, що цей науковий напрямок може проявляти себе як один з аспектів реконцептуалізації антикознавства, зокрема античної філософії. Насамперед йдеться про дослідження особливостей рецепції античної філософської традиції від середньо-

віччя і до сьогодні — «античність після античності». Це стосується і розвитку історії української філософії. Також classical reception studies може бути специфічним методом історико-філософських досліджень «античності в античності» — особливостей глумачення та інтерпретацій античних філософських текстів/фрагментів за доби античності (приклад — видання ранньої давньогрецької філософії LM). Також за допомоги classical reception studies античні філософські тексти набувають практичного значення, стаючи основою розв'язання сучасних глобальних або локальних проблем і питань людства (політичних, соціальних, культурних тощо).

ДЖЕРЕЛА

- Баумейстер, А., Вестель, Ю., Звонська, Л. (2012). Стан і перспективи українського антикознавства: круглий стіл «Філософської думки». *Філософська думка*, 1, 5-25.
- Даченко, В. (2019). Майбутнє як філософська проблема. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*, 11 (1), 15-23. DOI: <https://doi.org/10.15421/351903>.
- Погонченкова, О. (2017). Classical reception studies — нове антикознавство? Роздуми над збіркою Greek and Roman Classics in the British Struggle for Social Reform. (Eds. Edith Hall, Henry Stead: Bloomsbury Academic, 2015). *Sententiae*, 2, 133-145.
- Bolgar, R. (1954). *The Classical Heritage and its Beneficiaries: From the Carolingian Age to the End of the Renaissance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chaniotis, A., Kuhn, A., Kuhn, C. (Eds.) (2009). *Applied Classics: Constructs, Comparisons, Controversies*, Stuttgart: Steiner.
- Goldhill, S. (2011). *Victorian Culture and Classical Antiquity: Art, Opera, Fiction, and the Proclamation of Modernity*. Princeton University Press.
- Hardwick, L. (2003). *Reception Studies*. Oxford: Oxford University Press.
- Hardwick, L., Stray, C. (2011). *A Companion to Classical Receptions*. S.I.: John Wiley & Sons.
- Hight, G. (1949). *The Classical Tradition: Greek and Roman Influences on Western Literature*. Oxford: Oxford University Press.
- Holmes, B., Shearin, W. H. (2012). *Dynamic Reading: Studies in the Reception of Epicureanism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hunt, J., Smith, R. A., Stok, F. (2017). *Classics from Papyrus to the Internet: An Introduction to Transmission and Reception*. S.I.: University of Texas Press.
- Johnson, M. (2019) (Ed.). *Antipodean Antiquities: Classical Reception Down Under*. S.I.: Bloomsbury Academic.
- Laks, A., Most, G. W. (Eds.) (2016). *Early Greek Philosophy. In 9 vols*. Harvard University Press.
- Macro, A. (1981). Applied Classics: Using Latin and Greek in the Modern World. *The Classical Outlook*, 58 (3), 73-75.
- Martindale, C. (1993). *Redeeming the Text: Latin poetry and the hermeneutics of reception*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Richardson, E. (2018). *Classics in Extremis: The Edges of Classical Reception*. S.I.: Bloomsbury Academic.

Одержано 28.02.2020

REFERENCES

- Baumeister, A., Vestel, Yu., Zvonska, L. (2012). The status and prospects of Ukrainian Classics: a round table discussion of "Philosophical Thought". [In Ukrainian]. *Philosophical Thought*, 1, 5-25. [= Баумейстер, Вестель, Звонська 2012]

- Bolgar, R. (1954). *The Classical Heritage and its Beneficiaries: From the Carolingian Age to the End of the Renaissance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chaniotis, A., Kuhn, A. Kuhn, C. (Eds.) (2009). *Applied Classics: Constructs, Comparisons, Controversies*. Stuttgart: Steiner.
- Datsenko, V. (2019). The future as a philosophical problem. [In Ukrainian]. *Philosophy and political science in the context of modern culture*, 11 (1), 15-23. DOI: <https://doi.org/10.15421/351903>. [= Даценко 2019]
- Goldhill, S. (2011). *Victorian Culture and Classical Antiquity: Art, Opera, Fiction, and the Proclamation of Modernity*. Princeton University Press.
- Hardwick, L. (2003). *Reception Studies*. Oxford: Oxford University Press.
- Hardwick, L., Stray, C. (2011). *A Companion to Classical Receptions*. John Wiley & Sons.
- Hight, G. (1949). *The Classical Tradition: Greek and Roman Influences on Western Literature*. Oxford: Oxford University Press.
- Holmes, B., Shearin, W. H. (2012). *Dynamic Reading: Studies in the Reception of Epicureanism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hunt, J., Smith, R. A., Stok, F. (2017). *Classics from Papyrus to the Internet: An Introduction to Transmission and Reception*. University of Texas Press.
- Johnson, M. (2019) (Ed.). *Antipodean Antiquities: Classical Reception Down Under*. Bloomsbury Academic.
- Laks, A., Most, G. W. (Eds.) (2016). *Early Greek Philosophy. In 9 vols.* Harvard University Press.
- Macro, A. (1981). Applied Classics: Using Latin and Greek in the Modern World, *The Classical Outlook*, Vol. 58, No. 3, 73-75.
- Martindale, C. (1993). *Redeeming the Text: Latin poetry and the hermeneutics of reception*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pohonchenkova, O. (2017). Classical reception studies — new Classics? Reflections on the “Collection of Greek and Roman Classics in the British Struggle for Social Reform” (Eds. Edith Hall, Henry Stead: Bloomsbury Academic, 2015). [In Ukrainian]. *Sententiae*, 2, 133-145. [= Погонченкова, 2017]
- Richardson, E. (2018). *Classics in Extremis: The Edges of Classical Reception*. Bloomsbury Academic.

Received 28.02.2020

Vitalii Turenko, PhD,
Junior Research Fellow at the Faculty of Philosophy,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
60, Volodymyrska St., Kyiv, 01033
vitali_turenko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-0572-9119>

CLASSICAL RECEPTION STUDIES:
from philosophical texts to applied Classics

The author analyzes the role and significance of the new scientific area within the Ancient philosophy studies, named Classical Reception Studies. This area manifests itself as a reconceptualization of Antic Studies and therefore is as an interdisciplinary field, which focuses on the study of the receptions of Antiquity. This area is specific in its sphere of interest — not only philosophical heritage of a certain period, but also literary, historical and other sources.

Such aspect of classical reception studies are important as it contributes to thorough and fundamental studies of the history of Ukrainian philosophy because the ancient philosophical heritage was at the center of reflections on Ukrainian philosophy from Kievan Rus' to the present day. Therefore, we see the importance of domestic scientific studies devoted to the study of the recep-

tions of antiquity in general and in the history of Ukrainian philosophy in particular. The latter can help to more understand the specifics of the formation and development of the philosophical tradition in Ukraine.

Classical reception studies can be a specific historical and philosophical method of research of ancient philosophical heritage, along with other methods such as doxography, rational and historical reconstruction, etc. Its peculiarity lies in the fact that it can incorporate elements of doxography, as well as rational reconstruction or other historical and philosophical methods alone or together

The author argues that in the context of classical reception studies, ancient philosophical texts can become a basis for solving contemporary global or local problems and issues of humanity (political, social, cultural, etc.). The potential of ancient texts and fragments (including philosophical ones) is important not only for understanding the past, but also in relation to the developments of society in the present.

Keywords: *classical reception studies, ancient philosophy, methods of research, applied Classics.*